

Ж.К. Сіднєва, Н.Л. Кузьмінська

**Інноваційна складова розвитку
олійно-жирової промисловості України**

Однією з характерних особливостей сучасного економічного розвитку є інноваційна спрямованість, пов'язана зі створенням, освоєнням і поширенням нововведень у всіх сферах і галузях вітчизняної економіки. Інноваційний розвиток віднесено до вищих пріоритетів державної політики України. Основні напрями інноваційної моделі розвитку визначені у «Стратегії економічного і соціального розвитку України (2004 – 2015 рр.) «Шляхом Європейської інтеграції»¹. У Державній програмі активізації розвитку економіки на 2013 – 2014 рр., затвердженою кабінетом міністрів України підкреслюється, що самий низький рівень інноваційної активності підприємств стримує конкурентоспроможність країни².

Україна в рейтингу Індексу глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index), який розраховувався Всесвітнім економічним форумом (World Economic Forum) за період 2013 – 2014 рр., займає 84 місце, що на 11 пунктів менше порівняно з минулим періодом. Одним із основних показників, на основі яких вимірюється цей індекс є інноваційність бізнесу. За показником розвиток інновацій Україна зайняла 95 місце у світі серед 184 країн³. Ситуація, що склалася ще раз підкреслює актуальність і необхідність переходу української економіки на інноваційну модель розвитку.

¹ Стратегії економічного і соціального розвитку України (2004 – 2015 рр.) «Шляхом Європейської інтеграції» / Авт.кол.: А.С. Гальчинський, В.М. Геєць та ін. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.

² Державна програма активізації розвитку економіки на 2013 – 2014 рр. // Єдиний вебпортал органів виконавчої влади України. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>

³ Аналіз індексу конкурентоспроможності України в 2013 – 2014 рр. – Режим доступу: <http://infolight.org.ua/content/analiz-indeksu-konkurentospromozhnosti-ukrayini-v-2013-2014-rr>

Проблеми інноваційного розвитку докладно висвітлюються у чисельних публікаціях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, що обумовлено підвищенням її значення. Вагомий внесок у дослідження цієї проблеми зроблено такими вченими як Й. Шумпетер, Г. Менш, Б. Твіс, Б. Санто, К. Фрімен, Р. Фостер, серед російських та українських науковців питаннями інноваційного розвитку займалися В. Александрова, Ю. Бажал, В. Геєць, С. Глаз'єв, В. Грін'юв, В. Денисюк, Г. Добров, С. Ілляшенко, Н.Завлін, Н. Краснокутська, М. Пашута, Р. Фатхутдінов, Л. Федулова, Ю. Шкворець та інші.

Але незважаючи на зростаючий інтерес до проблеми та глибину її розкриття, залишаються ще недостатньо дослідженими питання освоєння інновацій різними галузями. Особливої уваги потребує проблема активізації інноваційної діяльності на підприємствах харчової промисловості, однієї з провідних галузей матеріального виробництва. Питання інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості розглядаються в роботах О. Бутнік-Сіверського, Д. Крісанова, Т. Мостенської, О. Петухової, І. Федулової, А. Череп, що підкреслює актуальність цього напрямку дослідження.

До важливих галузей харчової промисловості відноситься олійно-жирова галузь, на яку приходиться майже 10 % усієї виробленої харчової продукції. Дана галузь займає лідируючі позиції на світовому ринку з виробництва соняшнику та соняшникової олії. Вона динамічно розвивається, є однією з бюджетоформуєчих, з потужним експортним потенціалом. Продукція галузі займає понад 50 % у структурі експорту продукції харчової промисловості, 30 % у структурі експорту агропромислового комплексу в цілому⁴. Олійно-жирова промисловість являє собою потужний комплекс, який забезпечує споживачів такою продукцією, як рослинна олія, маргарин, майонез, мийні засоби на жировій основі, стеарин, гліцерин, оліфу та ін., а також виробляє продукцію, яка є сировиною для громадського харчування та інших

⁴ Статистичний щорічник України за 2011 рік / За ред. О.Г. Осауленка – К. : ТОВ «Август Трейд», 2012. – 560 с.

галузей промисловості, таких як харчова (хлібопекарська, кондитерська, молочна, плодово-овочева, рибна), фармацевтична, комбікормова, хімічна.

Галузь повністю задовольняє потреби внутрішніх споживачів в олії та маргарині, технічних оліях, майонезі, господарському милі, оліфі, стеарині, гліцерині тощо. Так, у 2011 р. споживання олії населенням України (у розрахунку на одну особу) зросло порівняно із 2000 р. на 45,8 %. У раціоні харчування продукція олійно-жирової галузі складає 30 – 35 % загальної калорійності (2951 ккал у 2011 р.).

Понад 95 % олії в Україні виробляється із соняшника, тому особливе значення надається вирощуванню і переробці соняшника. Наша країна є світовим лідером з виробництва і експорту соняшникової олії – майже 25 % її світового виробництва належить Україні. Вона займає третє місце у світовому рейтингу виробників соняшникової олії після Аргентини і Росії (рис. 1).

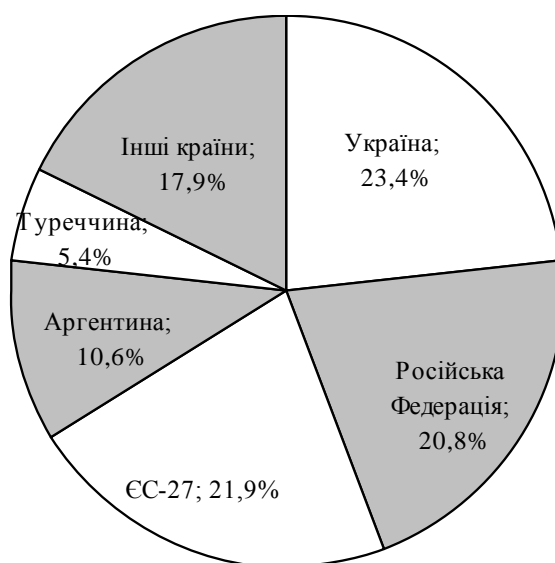

Рис. 1. Основні світові виробники соняшника у 2011 р.

Крім соняшникової олії, на ринку України присутні також кукурудзяна, рапсова, соєва, оливкова, пальмова. Підприємствами галузі на початок 2012 р. перероблено 7,6 млн. т насіння соняшника, що на 7 % більше попереднього періоду, 0,4 млн. т сої (92,9 % від попереднього періоду), 41 тис. т ріпака (у 39 разів більше). У 2011 р. було вироблено 3,2 млн. т олії соняшникової нерафінованої, що перевищує рівень попереднього року на 7 %. Порівняно з 2005 р. її виробництво зросло у 2,3 рази (рис. 2).

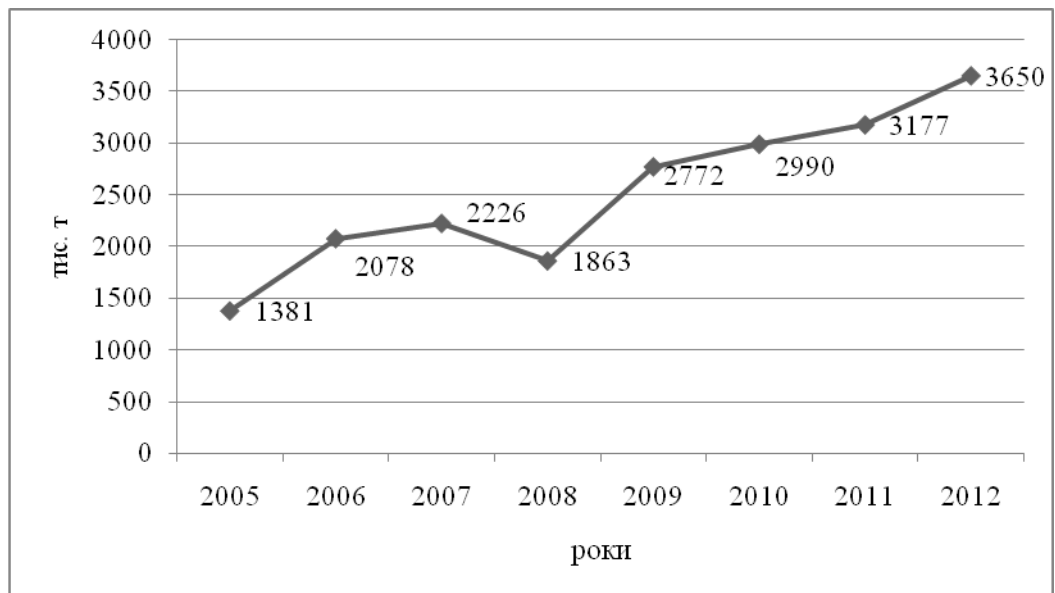

Рис. 2. Динаміка виробництва олії соняшникової нерафінованої, тис. т⁵

Українська олійно-жирова галузь представлена підприємствами, які входять в асоціацію «Укроліяпром», до якої входять 36 учасників. Це найбільші олійно-жирові підприємства України, діяльність яких охоплює більше 90 % вітчизняного виробництва рослинних олій, 81,4 % виробництва маргаринової продукції, близько 40% виробництва майонезу. Близько 10 найбільших виробників рослинної олії контролюють понад 70% усього виробництва.

Позитивним моментом розвитку олійно-жирової галузі є використання енергозберігаючих технологій. Підприємства галузі майже не споживають природний газ, а використовують відходи виробництва (спалювання лушпиння). Це одна із небагатьох галузей промисловості, де вирішується питання виробництва альтернативних видів палива в промислових масштабах.

Виробництво соняшникової олії на одну особу у 2011 р. склало 69,5 кг, що у 2,5 рази рівня досягнутого у 2005 р.⁶ Сьогоднішні обсяги виробництва олії на одну особу перевищують не тільки вітчизняні раціональні норми споживання (13 кг на особу), а й європейські норми (19,8 – 20,3 кг у розрахунку на душу населення). В наш час спостерігається переорієнтація споживчого

⁵ Статистичний щорічник України за 2011 рік / За ред. О.Г. Осауленка – К. : ТОВ «Август Трейд», 2012. – 560 с.

⁶ Наукова та інноваційна діяльність в Україні за 2011 рік : статистичний щорічник України. – К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2012. – 305 с.

ринку на збільшення споживання олій і рослинних жирів порівняно із тваринними.

Збереження конкурентоспроможності олійно-жирової галузі та експансія на міжнародні ринки можливі за умови постійного вдосконалення технології, впровадження нових типів техніки і обладнання, забезпечення високої якості і безпечності продукції.

Треба відмітити, що при позитивних тенденціях розвитку галузі загрозою продовольчій безпеці є недостатня інноваційна активність підприємств олійно-жирової галузі. Так, частка інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції у 2011 р. становила 1,3 %, причому в основному за рахунок продукції, яка була новою тільки для підприємства.

Питома вага підприємств олійно-жирової галузі, що займалися інноваційною діяльністю у 2007 – 2011 рр. (рис. 3).

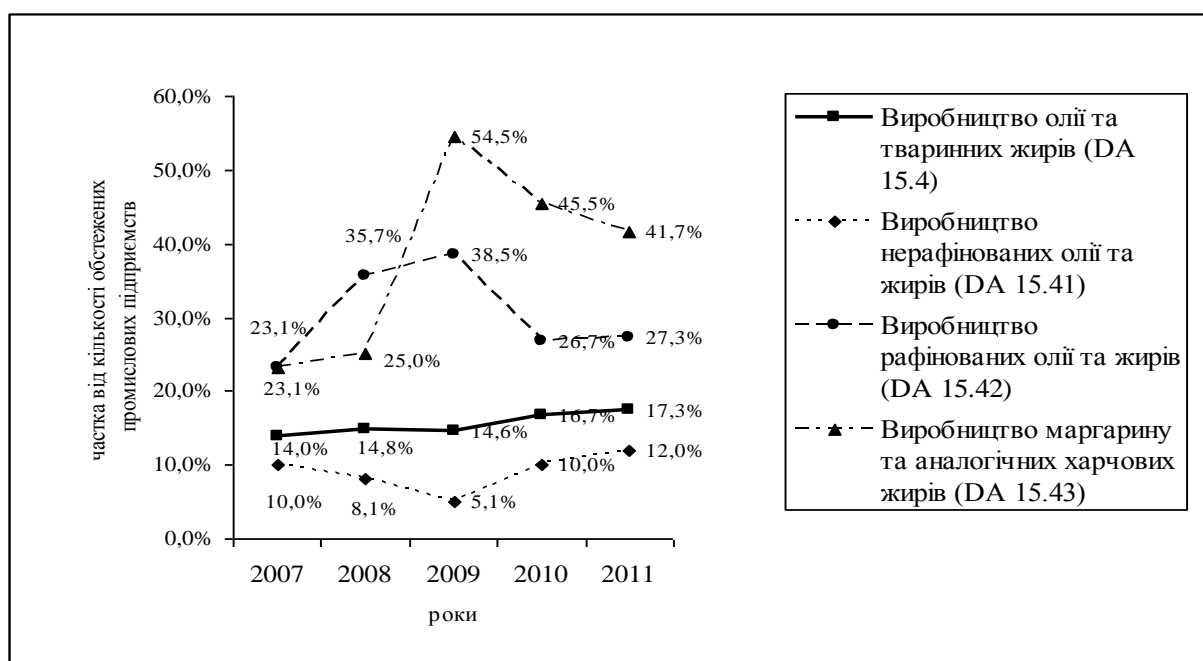

Рис. 3. Питома вага підприємств олійно-жирової галузі, що займалися інноваційною діяльністю, за період 2007 – 2011 рр.⁷

За період 2009 – 2011 рр. більша частина підприємств олійно-жирової галузі витрачали кошти на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення (табл. 1).

⁷ Наукова та інноваційна діяльність в Україні за 2011 рік : статистичний щорічник України. – К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2012. – 305 с.

**Частка підприємств олійно-жирової галузі, що займалися
інноваційною діяльністю, за напрямками витрат у 2009 – 2011 рр.,
у % від загальної кількості інноваційно-активних підприємств⁸**

Галузь промисловості	Роки	Напрями витрат						
		внут. НДР	зовн. НДР	придбан. машин, обладн. та програм. забезпеч.	Інші зовн. знання	навчан. та підгот. персоналу	ринкове запров. інновацій	інші
А	1	2	3	4	5	6	7	8
Виробництво олій та тваринних жирів	2009	1,0	1,9	10,7	1,9	3,9	1,0	2,9
	2010	0	1,0	14,6	0	2,1	2,1	4,2
	2011	1,0	1,0	12,2	0	1,0	1,0	5,1
Виробництво нерафінованих олій та жирів	2009	0	1,3	5,1	0	0	1,3	1,3
	2010	0	0	10,0	0	0	2,9	1,4
	2011	1,3	1,3	9,3	0	0	0	1,3
Виробництво рафінованих олій та жирів	2009	0	7,7	15,4	0	0	0	7,7
	2010	0	0	20,0	0	0	0	6,7
	2011	0	0	9,1	0	0	0	18,2
Виробництво маргарину та аналогічних харчових жирів	2009	9,1	0	45,5	18,2	36,4	0	9,1
	2010	0	9,1	36,4	0	18,2	0	18,2
	2011	0	0	33,3	0	8,3	8,3	16,7

В той же час потрібно відмітити, що з роками цей відсоток значно знизився (у 2009 р. – біля 10 %, що у 5 разів менше, ніж у 2007 р., у 2010 р. – 14,6 %). У 2010 р. проти 2007 р. частка інноваційно-активних підприємств олійно-жирової галузі знизилась у 3,5 – 25 разів за усіма напрямками витрат. Більша частина інноваційно-активних підприємств олійно-жирової галузі за період 2007 – 2009 рр. займалися впровадженням інноваційних видів продукції. У 2010 р. ситуація в олійно-жировій галузі змінилась і майже 80 % підприємств почали впроваджувати інноваційні процеси.

Також за період 2008 – 2011 рр. спостерігалось зниження значень за показниками впровадження організаційних інновацій і впровадження

⁸ Наукова та інноваційна діяльність в Україні за 2011 рік : статистичний щорічник України. – К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2012. – 305 с.

маркетингових інновацій, так у 2011 р. проти 2008 р. у олійно-жировій галузі ці значення скоротились у 3,3 і 1,7 разів, відповідно, і становили не більше 14 % підприємств. За період 2009 – 2011 рр., частка інноваційно-активних підприємств олійно-жирової галузі, які спрямовували свою діяльність на придбання нових технологій, становила у 2009 р. – 13,3 %, 2010 р. – 10 %, 2011 – 11,8 %. Хотілось би зазначити, що у 2010 – 2011 рр. усі нові технології (технічні досягнення) були придбані в Україні, у 2009 рр. – 50 % придбано в Україні, 50 % – за межами нашої країни.

Ключовим питанням у інноваційній діяльності підприємств є фінансування. За період 2009 – 2011 рр. фінансування інновацій на підприємствах олійно-жирової галузі здійснювалося за рахунок власних коштів або коштів кредитів, які надавалися навіть не на пільговій основі (табл. 2).

Таблиця 2.

Обсяг фінансування інновацій в олійно-жировій галузі за період 2009 – 2011 рр., у % до загального обсягу інноваційних витрат⁹

Галузь промисловості	Роки	Загальна сума витрат на інновації, тис. грн. (зміна до поперед. року, %)	За рахунок коштів		
			власних	Кредитів	
				усього	з них на пільгових умовах
А	В	1	2	3	4
Виробництво олії та тваринних жирів	2009	67777,7	34,2	65,8	0,0
	2010	31909,9	100,0	0,0	0,0
	2011	10032,5	100,0	0,0	0,0
Виробництво нерафінованих олії та жирів	2009	8122,9	58,7	41,3	0,0
	2010	4719,2	100,0	0,0	0,0
	2011	6667,5	100,0	0,0	0,0
Виробництво рафінованих олії та жирів	2009	43236,7	5,1	94,9	0,0
	2010	18121,3	100,0	0,0	0,0
	2011	732,2	100,0	0,0	0,0
Виробництво маргарину та аналогічних харчових жирів	2009	16418,1	98,8	1,2	0,0
	2010	9069,4	100,0	24,8	0,0
	2011	2632,8	100,0	0,0	0,0

⁹ Наукова та інноваційна діяльність в Україні за 2011 рік : статистичний щорічник України. – К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2012. – 305 с.

У 2010 – 2011 рр. тільки за рахунок власних коштів. У 2010 р. проти 2009 р. – загальна сума витрат по галузі знизилась у 2,1 рази, у 2011 р. проти 2010 р. – знизилась у 3,2 рази.

Висновки. Таким чином, розвиток олійно-жирової галузі має значні перспективи як з точки зору забезпечення внутрішніх потреб, так і можливостей розширення присутності на зовнішніх ринках, що підтверджують і тенденції світового виробництва та споживання олійно-жирової продукції. Ці тенденції полягають у переорієнтації у структурі споживання населення економічно розвинутих країн від жирів тваринного походження до рослинних олій і жирів через їх фізіологічні переваги і доступні ціни, збільшення використання олії для технічних потреб (виробництво біодизельного пального, миючих засобів та ін.).

Серед основних негативних впливів на розвиток олійно-жирової галузі потрібно, передусім, виділити недостатність кредитних ресурсів, особливо в період формування великих обсягів сировини для забезпечення ритмічної роботи олійно-жирових підприємств; постійні спроби відміни експортного мита на насіння соняшника; коливання цін на олійну сировину; низьку активність олійно-добувних підприємств у переході на переробку нетрадиційної для них сировини: насіння рапсу та сої; недостатнє фінансування розробки нових нормативних документів (стандартів, технічних регламентів), пов'язаних з технічним регулюванням олійно-жирової галузі, гармонізацією вітчизняних стандартів з міжнародними, посиленням контролю якості і безпечності продукції на всіх етапах виробництва та ін. Подолання негативного впливу цих чинників буде сприяти стабілізації і подальшому розвитку вітчизняної олійно-жирової галузі та підвищенню її експортного потенціалу.